мелі тыповы змест. У іх абавязкова пазначаліся імены і прозвішчы [illegible] пасведчанне было выдадзена, месца, куды кіруюцца перасяленцы, а таксама часовыя рамкі, у якія патрэбна здзейсніць міграцыю[1].

Дадзеныя інструкцыі давалі перасяленцам яснае ўяўленне, якія пры ім мусяць быць дакументы, каму неабходна перадаць праходнае пасведчанне, як набыць праязны білет па ільготным тарыфе і па якім маршруце перасяленцы павінны перамяшчацца да кропкі прызначэння. Аналіз інструкцый дае ўяўленне аб умовах перасялення, самой працэдуры міграцыі, перасяленчых тарыфах і тых цяжкасцях, з якімі сутыкаліся ўнутраныя мігранты падчас перасялення, а таксама тымі мерамі, якія прымалі ўлады імперыі дзеля забеспячэння санітарна-харчовай бяспекі перасяленцаў. Так, на перасяленчых маршрутах у межах Сібіры дзейнічала арганізаваная МУС сістэма дапамогі перасяленцам, якая ўключала ў сябе «*становища и врачебно-питательные пункты по грунтовым дорогам, в коих переселенцы смогут пользоваться приютом, медицинской помощью и, за умеренную плату горячей пищею, а также летние санитарные отряды для сопровождения переселенческих партий, следующих водным путями*»[2].

Поўную карціну працэдуры перасялення можна ўбачыць, аналізуючы ў тым ліку датычныя міграцыі дакументы на кропках уваходу. Аднак даследаванне праблемы перасяленняў на кропках выхаду мігрантаў дапамагае зразумець прычыны працоўнай міграцыі, даць ацэнку эфектыўнасці дзяржаўнай міграцыйнай палітыкі і больш глыбока асэнсаваць наступствы мадэрнізацыйных працэсаў у беларуска-літоўскіх губернях у другой палове XIX – пачатку XX ст.

С. В. Мяньчэня *(Мінск, Беларусь)*

ПРОДАЖ І СПАЖЫВАННЕ ГАРЭЛКІ Ў МСЦІСЛАВЕ Ў 1904–1905 гг.

Лічыцца, што на ўзровень продажу і спажывання алкагольных напояў вялікі ўплыў аказваюць розныя фактары: палітычная сітуацыя, культурныя традыцыі, колькасць пунктаў продажу і кошт алкаголя. Наколькі справядлівы гэты тэзіс дазваляюць адказаць статыстычныя крыніцы.

У Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі захаваліся дадзеныя Акцызнага ўпраўлення па продажы гарэлкі ў Мсціслаўлі за 1904–1905 гг. У якасці сістэмы вымярэння колькасці гарэлкі выкарыстоўваецца тагачасная – вёдзерная сістэма (1 вядро = 12,3 л) (табл. 1).

Сетка продажу гарэлкі ў Мсціслаўлі ў 1904 г. была прадстаўлена 2 «казёнымі віннымі крамамі» і 2 корчмамі. «Казённыя вінныя крамы» ажыццяўлялі вынасны гандаль, і ў народзе атрымалі назву манапольки. Паводле дзяржаўнай

---

[1] НГАБ. Ф. 242. Воп. 1. Адз. зах. 2636. Арк. 59–60.

[2] Тамсама. Арк. 60.

Табліца 1. **Продаж гарэлкі ў Мсціслаўлі ў 1904–1905 гг.**[1]

Год	1904			1905		
Месяцы продажу	2 манапалькі	2 карчмы	Разам	2 манапалькі	1 карчма	Разам
Студзень	830,85375	222	1052,85375	594,80875	98,5	693,30875
Люты	631,3425	183,5	814,8425	749,802	109,5	859,302
Сакавік	514,83625	138	652,83625	491,6495	83	574,6495
Красавік	594,45875	166,5	760,95875	619,17375	71	690,17375
Май	672,22125	199,7	871,92125	644,78425	93,5	738,28425
Чэрвень	502,2425	166,4875	668,73	684,201	97,5	781,701
Ліпень	468,96375	171,2	640,16375	629,952	88	708,952
Жнівень	542,6375	185,7625	728,4	699,82925	109	808,82925
Верасень	602,875	200,475	803,35	640,0895	112,5	752,5895
Кастрычнік	827,165	85,0625	912,2275	781,7605	63,5	845,2605
Лістапад	513,2375	156,7875	670,025	594,988	91	685,988
Снежань	835,30625	108,5	943,80625	1031,983	115	1146,983
За год	7536,16	1988,675	9522,115	8154,0245	1135	9286,0215
Даход у руб.	58145,805	15316,185	73462,035	65488,765	9056	74544,765

віннай манаполіі, распаўсюджанай на тэрыторыю беларуска-літоўскіх губерняў у 1897 г. дзяржава вызначала кошт гарэлкі, а таксама сачыла за яе якасцю. Гарэлачная этыкетка прадстаўляла сабой назву «Казённае віно» з дзяржаўным гербам, з вызначэннем моцнасці, памеру тары і кошту. Разліў гарэлкі прадугледжваўся ў бутэлькі аб'ёмам 1/4, 1/20, 1/40, 1/100 і 1/200 вядра. «Казённае віно» існавала ў некалькіх варыянтах – віно звычайнае («чырвонагалоўка» – ад колеру корка) і віно сталовае, двайной ачысткі («белагалоўка») моцнасцю ў 40°. У паўднёвых, паўднёва-заходніх, паўночна-заходніх (беларуска-літоўскіх) і прывіслінскіх губернях выраблялася «казённае віно» моцнасцю 57°[2]. Корчмы ва ўмовах манаполіі атрымлівалі патэнты на продаж гарэлкі па вызначаным дзяржавай кошце для спажывання на месцы (на разліў).

Продаж алкагольных напояў жорстка рэгламентаваўся па часе. У гарадах манапалькі павінны былі працаваць з 7 да 22 гадзін. У нядзелю і ў святочныя дні продаж ажыццяўляўся толькі пасля завяршэння літургіі да 20, а ў зімовы час да 18 гадзін. Цалкам забараняўся продаж на Страсны тыдзень, першы дзень Вялікадня і Нараджэння Хрыстова, на час мабілізацыі, калі крама знаходзілася паблізу прызыўнога ўчастка.

З увядзеннем дзяржаўнай віннай манаполіі ў структуры продажу алкагольных напояў стаў дамінаваць вынасны гандаль. Вялікая ўвага надавалася арганізацыі манаполек, іх знешняму выгляду, падбору персанала. Асобна вызначаўся інтэр'ер і правілы паводзін у казённых крамах. Тут павінна было быць чыста, на сценах знаходзіліся гадзіннік, абраз і правілы паводзінаў. Вывеш-

---

[1] НГАБ. Ф. 2162. Воп. 1. Адз. зах. 46. Арк. 36 адв. – 37, 180 адв. – 181.

[2] Казённая продажа вина / издание Главного Управления Неокладных сборов и казённой продажи питей. Санкт-Петербург, 1900. С. 36.

ванне карцін і партрэтаў, у тым ліку манаршых асоб, забаранялася. Пакупнікі пры ўваходзе павінны былі здымаць галаўныя ўборы (дадзеная мера была адменена Міністэрствам фінансаў ў лістападзе 1905 г.), паводзіць сабе прыстойна, не курыць, не адчыняць і не піць набытую гарэлку, і не затрымлівацца больш часу, чым неабходна для здзяйснення пакупкі[1].

Пры роўнай колькасці манаполек і корчмаў у 1904 г. у Мсціслаўлі на долю апошніх прыходзіўся прыблізна 21 % ад памеру рэалізаванай гарэлкі і столькі ж ад агульнай сумы прыбытку. У 1905 г. 1 карчма была зачынена, што паўплывала на павелічэнне попыту другой установы (з сярэдняга паказчыка 994 вядра ў папярэднім годзе да 1135), але пры гэтым доля разлівачнага гандлю скарацілася да 12 %. Такая сістэма ўплывала на культуру спажывання алкагольных напояў – пашыраліся выпадкі вулічнага п'янства, алкаголь рабіўся больш даступным для жанчын, падлеткаў і дзяцей.

Для Расійскай Імперыі перыяд 1904–1905 гг. быў часам цяжкіх выпрабаванняў – у лютым 1904 г. пачалася вайна з Японіяй, у студзені 1905 г. – рэвалюцыя. Ці паўплывалі гэтыя падзеі на ўзровень спажывання алкагольных напояў?

Для параўнання возьмем лічбы за «неэкстрымальны» перыяд, у прыватнасці за 1912 г. Што датычыцца дынамікі продажу на працягу года, то ў цэлым па імперыі, так і па беларускім губерням яна вызначалася наступнымі фактарамі – змяншэнне спажывання ў час пастоў і летняга перыяду гаспадарчых работ. Рост спажывання прыходзіўся на перыяд свят – калядны і велікодны тыдні, а таксама на апошні квартал года, калі адбывалася рэалізацыя ўраджая[2]. Асобна трэба адзначыць кастрычнік, пры дастаткова вялікіх лічбах спажывання, гэта час найменшай прыбытковасці корчмаў. Такое становішча можна растлумачыць тым, што ў традыцыйнай культуры гэта перыяд вяселляў. Падобная дынаміка прасочваецца і за 1904–1905 гг. Скарачэнне на 1/3 продажу ў студзені 1905 г. у параўнанні з адпаведным паказчыкам 1904 г. можна патлумачыць палітычнымі падзеямі (Крывавыя нядзеля і пачатак рэвалюцыі), падзенні назіралася і ў кастрычніку (Усерасійская палітычная стачка, абвяшчэнне Маніфеста 17 кастрычніка 1905 г.). Але разам з гэтым трэба мець на ўвазе, што ў студзені 1905 г. для кампенсацыі расходаў на вядзенне вайны з Японіяй урад павысіў цэны на гарэлку[3]. Рост склаў +40 кап. за вядро, што дазволіла ўладам атрымаць прыбытак пры некаторым падзенні спажывання. Па Мсціслаўлі дадзены паказчык склаў 236 вёдзер і +1083 руб.

Першапачатковае падзенне спажывання (у студзені 1905 г. было рэалізавана на 35 % менш за адпаведны паказчык 1904 г.) было кампенсіравана ўжо ў лютым

---

[1] *Пашков Е. В.* Исторический опыт осуществления казенной винной монополии в России конца XIX – начала XX века // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. № 159. Санкт-Петербург, 2013. С. 19.

[2] Финансовый отчет по казенной винной операции за 1912 г.: составлен по отчетам губернских и областных акцизных управлений / Гл. упр. неоклад. сборов и казен. продажи питей. СПб., 1913. С. 8.

[3] *Беляев С. Г.* Барк П. Л. и финансовая политика России, 1914–1917 гг. СПб., 2002. С. 159.

1905 г. (рост +5 %). Больш гарэлкі, у параўнанні з папярэднім годам, было прададзена і падчас летніх месяцаў (+17 % у чэрвені, +11 % у ліпені і жніўні), а таксама ў лістападзе-снежні, таму агульнае падзенне склала ўсяго 2,5 %.

Значны рост спажывання прыходзіўся на дні кірмашоў. У гэты час у горад прыязджалі сяляне, корчмы атрымлівалі дадатковых наведвальнікаў, якія не толькі шукалі прытулку, але і дамаўляліся аб здзелках, ці адзначалі іх паспяховае завяршэнне. Мсціслаў мог пахваліцца 4 кірмашамі: на дзень Святой Троіцы, на Успенне Святой Багародзіцы (15 жніўня), «Зборніца» – на другі тыдзень Вялікага Паста і «Красны торг» – у апошні панядзелак перад Калядамі[1]. Наяўныя лічбы і інфармацыя не дазваляюць вызначыць наколькі гэты фактар спрацоўваў. Але, прынамсі, жнівень, на працягу гэтага перыяда, вылучаецца сярод іншых летніх месяцаў. «Зборніца» і «Красны торг» з прычыны іх правядзення ў перыяд пастоў, верагодна, істотна на ўзровень спажывання алкаголя не ўплывалі.

Захаваліся таксама лічбы, якія дазваляюць вызначыць, перавагі насельніцтва Мсціслаўшчыны у гатунках спіртных напояў і іх тары (табл. 2). Дадзеныя лічбы датычацца ўсяго павета.

Найбольшай папулярнасцю ў насельніцтва карысталася «чырвонагалоўка», «сталовае віно» пры той жа моцнасці адрознівалася ад звычайнага лепшай ачысткай і адпаведна коштам. Пераплочваць за гарэлку насельніцтва не жадала – на 65500,3 вядра звычайнай гарэлкі прыйшлося толькі 222,67 сталовай.

Табліца 2. **Продаж гарэлкі і спірта па Мсціслаўскім вінным складзе № 6 за 1905 г.[2]**

Гатунак	Посуд	Колькасць вёдзер	Бутэлькі
Звычайнае віно 40°	1/4	14135,50	56542
	1/20	24086,950	481739
	1/40	19974,025	798961
	1/100	6950,66	695066
	1/200	353,165	70633
Сталовае віно 40°	1/4	6,25	27
	1/20	121,05	2421
	1/40	73,8	2952
	1/100	21,57	2057
	1/200	–	–
Спірт 57°	1/4	2	8
	1/20	105,15	2108
	1/40	367,3	14692
	1/100	771,39	77139
	1/200	318,38	63678

[1] Памяць: Мсціслаўскі раён : гісторыка-дакументальныя хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі. Мінск, 1999. С. 65.

[2] НГАБ. Ф. 2162. Воп. 1. Адз. зах. 46. Арк. 173.

Асноўнай тарай для гарэлкі выступалі бутэлькі ў 1/20 (≈ 615 г) і 1/40 (≈ 307 г) вядра. Папулярныя ў гарадскім працоўным асяроддзі «соткі» (1/100 вядра ≈ 120 г) і «кручкі» (1/200 вядра ≈ 60 г) з'яўляліся асноўнай тарай для гарэлкі ў 57° – 1089,77 вёдзер з 1564,22 (69,6 %), у той час як для звычайнай гарэлкі дадзены паказчык склаў 11 %, а для сталовага – 9,7 %. Большая моцнасць пры меншай тары спрыяла хутчэйшаму ап'яненню, часта «кручкі» выпівалі проста каля крамы, негледзячы на адміністрацыйную адказнасць за вулічнае п'янства.

Такім чынам, можна вылучыць наступныя тэндэнцыі ў спажыванні спіртных напояў жыхароў Мсціслаўшчыны ў пачатку ХХ ст., якія ў цэлым адпавядалі сітуацыі на ўсёй тэрыторыі Беларусі:

традыцыйна насельніцтва больш спажывала алкаголь ў перыяд свят, а таксама восенню, і менш ў летні перыяд і падчас пастоў. Часам, пад уплывам знешніх фактараў графік змяняўся, але не прынцыпова;

у структуры продажу пераважаў вынасны гандаль, змяншэнне колькасці пунктаў продажу ў кароткатэрміновай перспектыве на ўзровень спажывання амаль не ўплывала;

ва ўмовах дзяржаўнай манаполіі ўлада выкарыстоўвала рост кошту на гарэлку для «латання» бюджэту, таму пры росце дзяржаўных даходаў падзенне ўзроўня спажывання было несуадносным;

перавага вынаснога гандлю спіртнымі напоямі прывяла да фарміравання новых звычак у спажыванні алкаголя (вулічнае п'янства, адсутнасць закускі), якія і да гэтага часу прысутнічаюць у нашым грамадстве.

В. Ф. Сосонкина, Е. А. Тарабарова *(Минск, Мстиславль, Беларусь)*

ЛЕКАРСТВЕННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ И ЛЕЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В МСТИСЛАВСКОМ КРАЕ В ПЕРИОД РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

Жители Мстиславщины издавна использовали лекарственные растения для лечения многих заболеваний. Официально продажа товаров, в том числе лекарственных растений, разрешалась только в тех городах, которые обладали Магдебургским правом. Мстиславль получил такое право и герб («Малую погоню») в 1634 г. Торговля лечебными травами осуществлялась через «зелейные» лавки.

В XVII в. на территории Беларуси активно организовываются иезуитские костелы и коллегиумы, действовал коллегиум и в Мстиславле. В 1740 г. в Мстиславском иезуитском коллегиуме открыта аптека (аптекарь – иезуит Эймонд)[1]. Изначально она размещалась в деревянном доме иезуитской миссии, а после начала строительства каменного иезуитского костела, около середины XVIII в., иезуиты построили каменное здание аптеки[2].

---

[1] *Гринцевич В. П.* С факелом Гиппократа. Минск, 1987. С. 77.

[2] *Трусаў А. А.* Будаўнічая тэхніка мсціслаўскіх храмаў XVIII – пачатку XIX ст. // Мсціслаў і Мсціслаўскі край. Мінск, 2019. С. 234.